

LIETUVOS TSR KAIMO GYVENVIEČIŲ DYDIS

I. BRAZUKIENE

Kaimo gyvenamosios vietovės — tai gyvenvietės, kurių gyventojai daugiausia dirba žemės ūkyje. Tarpusavyje jos skiriasi daugeliu požymių: savo dydžiu, gyventojų skaičiumi, išplanavimu, gyvenviečių funkcijomis, istorinės raidos ypatybėmis.

1970 m. respublikoje buvo 24 229 kaimo gyvenamosios vietovės. Į nurodytą skaičių įskaitytos visos be išimties apylinkių teritorijoje esančios gyvenamosios vietovės, kaimai, taip pat vienkiemiai ar jų grupės ir atskirai stovintys pastatai (geležinkelio būdetojų tarpstotės, eigiulių namai ir t. t.), turintys atskirą pavadinimą.

Vienas iš svarbiausių požymių, pagal kuriuos skiriasi gyvenvietės, yra jų dydis, nustatomas pagal gyventojų skaičių. Kaimo dydžio klausimas pertvarkant gyvenviečių sistemą yra ypač aktualus.

Kaimo gyvenviečių dydis analizuojamas pagal 1970 m. surašymo duomenis, nes nuo šių metų pradėta intensyviai nukeldinėti vienkiemius.

Gyvenvietės dydį apibūdina ne užimamos teritorijos plotas, o gyventojų skaičius šioje teritorijoje. Atsižvelgiant į Lietuvos TSR gamtines, ekonomines ir socialines sąlygas, kaimus siūloma skirstyti į 4 pagrindines grupes (4): 1) smulkūs kaimai (iki 50 gyventojų); 2) maži kaimai (nuo 51 iki 100 gyventojų); 3) vidutiniai kaimai (nuo 101 iki 500 gyventojų); 4) dideli kaimai (daugiau kaip 500 gyventojų). Praktiniams tikslams kartais reikalingas dar smulkesnis suskirstymas, ypač tų gyvenviečių, kuriose daugiau gyventojų; dėl to stambesnės gyvenvietės (daugiau kaip 100 gyventojų) suskirstytos į 3 grupes.

Pagal pateiktą 1 pav. kaimai yra suskirstyti į 6 grupes: 1 grupė — iki 50 gyventojų; 2 grupė — 51—100 gyventojų; 3 grupė — 101—200 gyventojų; 4 grupė — 201—500 gyventojų; 5 grupė — 501—1000 gyventojų; 6 grupė — daugiau kaip 1000 gyventojų.

Didžiausią lyginamąjį svorį (62,8%) sudaro smulkūs kaimai (iki 50 gyventojų). Smulkūs kaimai Lietuvos TSR teritorijos atskiruose rajonuose pasiskirstę labai netolygiai. Pagal 1970 m. surašymo duomenis, daugiausia smulkių kaimų buvo Zarasų rajone, t. y. 57,16% bendro rajono kaimo gyventojų skaičiaus. Tankiausiai gyvenamos apylinkės iki 50 gyventojų buvo: Magučių — 11% bendro rajono kaimo gyventojų skaičiaus, Zukliškių — 9%, Kimbartiškės — 8%, Imbrados — 7%. Ypač daug yra smulkių kaimų (43,94%) Molėtų rajone. Pažymėtinos šios apylinkės: Inturkės (9% bendro šios grupės gyventojų skaičiaus), Luokesos (8%), Alantos (8%). Ignalinos rajone šios grupės gyventojai sudarė 40,33%. Didžiausias gyventojų tankumas — Linkmenų (9%) ir Ceikinių (8%) apylinkėse. Toks didelis smulkių kaimų skaičius paaiškinamas tuo, kad šie rajonai yra respublikos pakraščiuose, labiausiai nutolę nuo pramonės centrų. Daug mažų kaimų yra išsibarstę tarp miškų ir miškelių, kalvotame reljefe, prie ežerų, upių ir pelkių. Išsiskiria Svenčionių, Sirvintų rajonai.

Mažiausiai smulkių kaimų yra Skuodo rajone, t. y. 4,5% gyventojų. Barstyčių, Daukšių apylinkėse tokių kaimų nėra. Mažeikių rajone šių kaimų gyventojai sudaro 4,53%, o Mažeikių apylinkėje smulkių kaimų nėra. Tai atsitiko dėl to, kad Mažeikiuose pastatius stambią naftos perdirbimo įmonę, dalis gyventojų iš smulkių kaimų persikėlė į gyvenvietes ir rajono centrą.

Antros grupės kaimai sudaro 18,9% bendro kaimų gyventojų skaičiaus. Atskiruose rajonuose šis procentas yra labai nevienodas. Tankiausiai yra apgyvendinti: Kupiškio rajonas (29,69%), šio rajono Skapiškio apylinkės gyventojai sudaro 16,3%, Simonių — 15,7%; Raseinių rajonas (29,61%), o Raseinių apylinkės gyventojai — 9%; Ignalinos rajonas (29,39%). Pažymėtina, kad daugiausia šių rajonų kaimo gyventojų gyvena nedideliuose kaimuose.

1970 m. respublikoje vidutinių kaimų buvo 3028, arba tai sudarė 12,5%. Šie kaimai respublikos teritorijoje pasiskirstę labai netolygiai. Šioje grupėje išsiskiria Alytaus rajonas, kuriame 39,71% visų kaimo gyventojų gyvena šios grupės kaimuose, iš jų: Alovės apylinkėje — 9%, Daugų apylinkėje — 8%, Simno apylinkėje — 8%. Joniškio rajone vidutiniuose kaimuose gyvena 36,36% visų kaimo gyventojų. Tankiausiai apgyvendintos šios apylinkės: Zagarės — 21,5%, Kepalių — 11%, Skaistgirio — 10%. Tauragės rajone šios grupės kaimuose gyvena 33,51% gyventojų; tankiausiai — Lauksargių (13%), Lomių (11%), Tauragės (9%) apylinkėse. Šių kaimų gyventojai minėtuose rajonuose ir sudaro didžiausią lyginamąjį svorį bendrame skaičiuje. Daugiausia Lietuvos TSR rajonų kaimo gyventojų gyvena vidutiniuose kaimuose (iki 200 gyventojų).

1970 m. duomenimis, kaimų, kuriuose gyvena nuo 201 iki 500 gyventojų, buvo 1187, arba 5,0%. Tankiausiai apgyvendintas Mažeikių rajonas, t. y. — 43,30% bendro rajono kaimo gyventojų skaičiaus. Serkšnėnų apylinkėje gyvena 17% gyventojų. Šioje apylinkėje pažymėtini: Plinkšės, Serkšnėnų ir Žemalės kaimai. Kitų rajonų šios grupės kaimuose gyvena gerokai mažiau gyventojų, mažiausiai gyvena Zarasų (6,11%) ir Molėtų (8,34%) rajonuose. Šių rajonų kaimai pasižymėjo mažų gyventojų skaičiumi; didžiausią lyginamąjį svorį sudarė kaimai iki 200 gyventojų.

Penktą grupę sudaro dideli kaimai, kurių gyventojų skaičius nuo 500 iki 1000. 1970 metų duomenimis, šią grupę sudarė tik 11% kaimo gyventojų. Daugiausia tokių kaimų yra Kėdainių rajone (18,28%). Siame rajone išsiskiria Dotnuvos apylinkė, kurios gyventojai sudaro 23% visų rajonų kaimo gyventojų. Svarbiausi šios apylinkės centrai yra Akademijos miestelis ir Slapaberžės kaimas ant Kruosto upės (Nevėžio intako) kranto, 7 km nuo Dotnuvos, jiems tenka 11% apylinkės gyventojų. Antra vieta pagal šių kaimų gyventojų skaičių tenka Kauno rajonui (17,8%). Šio rajono Samylų apylinkėje gyvena 34% rajono kaimo gyventojų. Perspektyvi gyvenvietė Samylų apylinkėje — Šlienavos kaimas (9% apylinkės gyventojų). Šis kaimas įsikūręs Kauno marių pakrantėje, 12 km nuo Kauno.

Tokio dydžio gyvenviečių Akmenės, Biržų, Ignalinos, Kupiškio, Širvintų rajonuose visai nėra.

Daug šios grupės kaimų įtraukti į perspektyvinių gyvenviečių sąrašus, nes gera ekonominė-geografinė padėtis leidžia šioms gyvenvietėms toliau augti.

Šeštą grupę sudaro stambiausi kaimai (1000 ir daugiau gyventojų). Kauno rajone tokio dydžio gyvenvietėse gyvena 16,69% bendro rajono kaimo gyventojų skaičiaus. Pažymėtinas Karmėlavos miestelis, kuris įsikūręs 14 km nuo Kauno, Neries kairiajame krante. Jame gyvena 26% šios grupės gyventojų, Sargėnų gyvenvietėje — 24%. Gyventojų skaičiumi išsiskiria Rokai ir Noreikiškės. Stambių kaimų daug ir Akmenės

rajone (15,99% rajono kaimo gyventojų); išskirtinos 2 gyvenvietės, t. y. perspektyvi gyvenvietė Venta ir pagalbinė perspektyvi gyvenvietė Papilė.

Vilniaus rajono šio tipo gyvenvietėse gyvena 12,61% bendro rajono kaimo gyventojų skaičiaus. Juodšilių apylinkėi tenka 28% rajono kaimo gyventojų. Juodšilių ir Salininkų gyvenvietės yra perspektyvios. Rudaminos apylinkėje stambiausia gyvenvietė — Rudamina. Iš kitų apylinkių paminėtinos: Mickūnų, Maišiagalos.

Daug šios grupės kaimų yra didelių miestų rajonuose. Šių rajonų gyvenvietės sparčiai vystosi.

Paanalizavus 1970 metų surašymo duomenis, matome, kad didžiausią lyginamąjį svorį sudaro pirmosios grupės kaimai, t. y. smulkūs kaimai (iki 50 gyventojų). 1970 m. smulkūs ir maži kaimai sudarė daugiau kaip 80% visų kaimo gyventojų skaičiaus. Labai daug smulkių kaimų yra išsidėstę respublikos pakraščiuose, tarp miškų ir miškelių, kalvotame reljefe, prie upių, ežerų (Zarasų, Ignalinos, Molėtų, Sventionių rajonuose). Rajono teritorijos dydis nenulemia gyventojų skaičiaus. Nebūtinai didžiausias rajonas pagal teritoriją turi būti tankiausiai gyvenamas.

Rajonuose, esančiuose prie pramonės centrų, didelių miestų (Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių), kaimo gyventojų skaičius didėja, nes dalis gyventojų gali važiuoti dirbti į miestus, be to, buto problema geriau sprendžiama kaime. 1951 m. Lietuvos kaime pradėjo kurtis naujo tipo gyvenamosios vietovės — kolūkių ir tarybinių ūkių gyvenvietės. Ypač sparčiai gyventojų skaičius didėja centrinėse perspektyviose gyvenvietėse. Todėl ateityje gyventojų skaičius mažuose kaimuose mažės.

Stambūs kaimai (1000 ir daugiau gyventojų) sudaro 3,9%.

Tokio tipo kaimai išsidėstę daugiausia didžiųjų miestų tiesioginės traukos zonose (Kauno, Vilniaus, Klaipėdos administraciniuose rajonuose).

Kaimų didumą pagal gyventojų skaičių lemia istorinės-socialinės, ekonominės ir gamtinės sąlygos.

L I T E R A T O R A

1. Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija.— V.: Mintis, 1966.— T. 1, 735 p.
2. Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija.— V.: Mintis, 1968.— T. 2, 958 p.
3. Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija.— V.: Mintis, 1971.— T. 3, 949 p.
4. Rupas V., Vaitekūnas S. Lietuvos kaimo gyventojai ir gyvenvietės.— V.: Mintis, 1980.— 181 p.
5. Stanaitis A., Adlys P. Lietuvos TSR gyventojai.— V.: Mintis, 1973.— 199 p.
6. 1970 metų gyventojų surašymo rezultatai Lietuvos TSR.— V., 1971.— 520 p.

Vilniaus V. Kapsuko universitetas
Ekonominės istorijos
ir geografijos katedra

Redakcinei kolegijai
įteikta 1983 m.
kovo mėn.

РАЗМЕРЫ СЕЛЬСКИХ НАСЕЛЕННЫХ ПУНКТОВ ЛИТОВСКОЙ ССР

И. БРАЖУКЕНЕ

Резюме

В 1970 г. в республике насчитывалось 24 229 сельских населенных пунктов.

Один из наиболее важных признаков, по которым они разделяются или есть,— размер, который определяется численностью проживающего в них населения.

Для Литовской ССР характерны мелкие сельские населенные пункты, которые вместе с маленькими населенными пунктами в 1970 г. составляли свыше 80% всех сельских населенных мест.

Количество мелких сельских населенных пунктов и их объем в процессе перестройки деревень увеличивается в соответствии с численностью населения, проживающего в них.

Растет размер средних и крупных деревень, которые играют важную роль в общей сельской системе.